

THE UKRAINIAN PROBLEM

Confronting Russian Chauvinism

Zbigniew BRZEZINSKI

Dr. Zbigniew Brzezinski spoke on a panel at the Wilson Center on June 16 titled «Mutual Security on Hold? Russia, the West, and European Security Architecture». Below is a transcript of his remarks.

Published on June 27, 2014 in <http://www.the-american-interest.com>

УКРАЇНЬСКА ПРОБЛЕМА

Протистояння російському шовінізму

Збігнєв БЖЕЗІНСЬКИЙ

16 червня Доктор Збігнєв Бжезінський виступив на конференції в Центрі Вільсона під назвою «Взаємна безпека під питанням? Росія, Захід, і структура європейської безпеки».

Опубліковано 27 червня 2014 на сайті <http://www.the-american-interest.com>

Дозвольте мені спробувати розкрити тему можливих наслідків для європейської структури безпеки в контексті української кризи стосунків з Росією та Заходом. Те, що ми спостерігаємо в Україні, на мій погляд, – не раптова сварка, а симптом складної проблеми, а саме: поступового, але сталого розвитку квазі-містичного шовінізму в Росії протягом останніх 6-7 років. А ініціатором цього розвитку виступив Путін, і саме він визначатиме подальший зміст відносин Росії зі світом у цілому і Заходом зокрема. Нещодавно Рада закордонних справ Росії, московський інститут, до складу якого входять дуже авторитетні та видатні вчені – не дисиденти, але котрі є незалежними мислителями і наразі знаходяться у Москві, у співпраці з «РІА Новини», аналітичним центром та Радою з зовнішньої та оборонної політики Росії, опублікували статтю із спільною редакцією, присвячену темі національної трансформації ідентичності Росії та нової зовнішньополітичної доктрини. Стаття детально повідомляє про процес створення абсолютно нової концептуальної основи для визначення відносин Росії зі світом – про відносини, в яких через розпад Радянського Союзу і частковий розпад Російської імперії росіяни відчувають необхідність.

Це доволі довга стаття, але її варто прочитати тим, хто зацікавлений темою міжнародних відносин. Йдеться в ній про те, які саме ключові концепції містить у собі цей новий світогляд. Світогляд, створений для того, щоб оточення Путіна і сам Путін більш точно зрозуміли природу Росії, її позиціонування та її стосунки зі світом і Заходом зокрема. Саме в цьому контексті наголошується, що українське питання набуває важливого значення. У цій статті існує чотири ключові концепції: по-перше, концепція про «розділений народ»; по-друге, тема «захисту співвітчизників за кордоном»; по-третє, в більш широкому сенсі про «російський світ» або «Руський Мир» російською мовою; по-четверте, концепція важливості визнання та підтримки, прийняття та просування «Великої російської цивілізації». Я згадав про це тому, що вважаю, що було б помилкою думати, що ситуація, яка склалася в Криму та Україні, є наслідком звичної реакції на порушення прав громадян. З певної точки зору так і є, але було б набагато розумніше з боку Росії, повернути цю справу приблизно через десять років. До того часу Росія стала б економічно розвиненішою. Але це сталося, і згадані концепції відіграли в цих подіях важливу роль. Розділений народ і є відправною точкою для шо-

віністичних заяв про те, що суверенітет Росії поширює свою дію на всіх росіян, незважаючи на їх територіальне розташування. Тим, хто знайомий з історією Європи до Другої світової війни, ці заяви здадуться до болі знайомими. Саме це підводить нас до ідеї захисту співвітчизників за кордоном. Ідеї, яка має особливе значення для тих країн, на території яких проживають етнічні росіяни, і країн, що межують з Росією. Розділений народ і захист співвітчизників за кордоном піднімає питання російського світу. Під цим поняттям мається на увазі єдність між усіма росіянами незалежно від їх місця проживання. І що територіальне розташування земель може бути змінено задля возз'єднання російського народу. Згадайте країни Балтії.

Що не менш важливо, існує переконання, що Росія не є частиною західної цивілізації. Вона також не є частиною Китаю. І, звичайно ж, це не частина мусульманського світу. Росія стверджує, що сама є величною цивілізацією. Поняття «світової цивілізації» підкреслює вибір принципів, які незнайомі нашому суспільству, наприклад: неухильна відданість певній релігії, але віра в яку є сильнішою, ніж на Заході, де релігія є частиною складнішого соціального устрою. Суть полягає у тому, що велика російська цивілізація відстоює деякі основні цінності, що стосуються не лише релігійних переконань, але й міжособистісних стосунків, наприклад: засуджує нетрадиційні стосунки між статями, котрі наразі поширені у світі. По суті, Росія захищає цілісність деяких загальних переконань, які є основами християнства, але з російської точки зору християнство все ж зраджує свої основоположні принципи. Отже, це всеосяжний прогноз, амбітний прогноз, який підтверджує висновок про те, що Росія є світовою державою. І нічого більше в міжнародному діалозі із Заходом так не зачіпало пана Путіна, як слова президента Обама, котрий назвав Росію сильною регіональною державою. Дати більш образливу характеристику він би не зміг.

Розуміння доктринальних основ світобачення Путіна є важливою відправною точкою для вирішення українського питання. Як я вже казав, українське питання не є раптовою сваркою, це симптом складної проблеми: появи нової політики, вміщеної в межі філософської концепції. Отже, на що ми можемо очікувати? Якщо Україна фактично і є симптомом проблеми, то вирішити її буде надзвичайно складно. І я думаю, що на її вирішення піде багато часу. Проте, звичайно, рішення має бути прийнято

не в односторонньому режимі, оскільки Захід слідує своїм інтересам. А власні інтереси мають перетворитись у розумну політику. Можливо, українська проблема з часом зникне, якщо її локалізувати. І особливо, якщо російський космополітизований середній клас, який вже заявляє про себе, але ще не домінує, стане політично більш значимим і, можливо, втомившись від почуття уразливості та розчарувавшись у Путіні, в якийсь момент візьме на себе більш значиму політичну роль, прибравши того ж Путіна з політичної арени. Але коли це станеться? Ми не можемо це передбачити. Можливо, це відбудеться незабаром. А може й ні. Але, напевно, багато що залежатиме від того, чим стане Україна – симптомом успіху або провалу світогляду Путіна. У будь-якому разі, ставки високі.

Під терміном ставок я також маю на увазі питання про те, що застосування сили в Криму і постійні зусилля, спрямовані на дестабілізацію ситуації в деяких частинах України, становлять загрозу для міжнародних мирних угод, укладених після завершення Другої світової війни, зокрема виключення доцільності застосування сили як засобу вирішення територіальних суперечок. Ця ідея стала основоположним принципом того європейського устрою, який сформувався після Другої світової війни. Росія ж була частиною цього устрою, в тому числі за допомогою договорів, котрі вона підписала. Але тепер вона кидає їм виклик. Це є серйозною загрозою, актуальною загрозою, принаймні, в психологічному сенсі, але потенційно небезпечною, особливо з урахуванням подій, що відбулись в Криму, а також у військовій сфері. Цей виклик становить загрозу для країн Балтії, Грузії, Молдови. Ця загроза не надто виражена, але, можливо, вона є більш небезпечною саме для Білорусі, ніж для інших, бо Білорусь не має ніякого зовнішнього захисту. А от інші згадані держави в тій чи іншій мірі все ж мають захист.

Отже, українська проблема є проблемою, задля урегулювання якій Захід має зробити три кроки. По-перше, ми повинні рішуче стримувати себе від спокуси застосування сили, якій піддалось російське керівництво. Простіше кажучи, ми повинні запобігти застосуванню сили. По-друге, ми повинні домогтись припинення свідомих спроб Росії дестабілізувати ситуацію в східних областях України. Дуже важко судити про те, наскільки амбітними є їх цілі, але не випадково, що в тій частині України, в якій фактично переважає російське населення, план застосування сили виявився настільки продуманим. Учасники збройних конфліктів виявились добре озброєними, навіть мали танки і ефективне зенітне озброєння. Але ж навіть незадоволені останніми подіями громадяни України, що неприязні до її уряду і не відчувають власної приналежності до цієї країни, все одно не стануть зберігати таку зброю в підвалах і на горіщах своїх будинків. Забезпечення такою зброєю передбачено, по суті, з метою формування загонів, здатних проводити серйозні військові операції. А це є однією з форм міждержавної агресії. Це не можна назвати ніяк інакше. Як би ми себе почували, якщо б раптом, скажімо, банди наркоторговців зі Сполучених Штатів стали отримувати зброю з-за кордону від нашого південного сусіда, щоб розпалювати конфлікт подібного масштабу на постійній основі? Це серйозний виклик. І це наша друга мета. І, нарешті, третя мета полягає у сприянні та обговоренні з росіянами формули для можливого компромісу за умови, що в першу чергу припиняється відкрите і повномасштабне застосування сили та подальші спроби дестабілізації ситуації. У свою чергу це означає, що (а я буду максимально відвертий у вираженні своїх думок з цього приводу) ми маємо підтримати Україну у разі, якщо вона вирішить чинити опір. Якщо ж Україна не опиратиметься, а безлад всередині країни збережеться і держава буде не в змозі організувати ефективну систему національної оборони, то українську проблему буде вирішено в односторонньому порядку, однак, ймовірно, це потягне за собою наслідки, які матимуть дестабілізуючий вплив на вразливі держави та на відносини між Сходом і Заходом в цілому. А шовіністичні

сили всередині Росії стануть рішучішими. Ці сили являють собою найнегативніші аспекти сучасного російського суспільства: спраглих від нестачі націоналізму, самореалізації і задоволення від владарювання. Однак ці риси не характерні для нового середнього класу, котрий в довгостроковій перспективі може стати прийнятною альтернативою всьому іншому.

Якщо Україна обере шлях опору, українці повинні знати, що Захід готовий допомогти їм у цьому протистоянні. І немає ніяких причин приховувати цю готовність. Набагато корисніше заявити про неї, повідомити українцям і тим, хто їм загрожує, що коли Україна буде чинити опір, вона отримає зброю. І ми надамо цю зброю ще до того, як здійсниться сам акт вторгнення. Оскільки за відсутності цієї зброї зі спокусою вторгнення першими заради випередження інших буде вкрай складно боротися. Але велике значення має також і те, яку зброю ми надамо. На мій погляд, це повинна бути зброя, призначена, зокрема для ведення бойових дій в умовах великого міста. Немає ніякого сенсу намагатися озброїти українців так, щоб вони могли протистояти російській армії на відкритому просторі: російська армія – це тисячі танків і командувачів, чії сили значно переважають і котрі завжди у готовності їх застосувати. Нам варто згадати уроки, які ми винесли з ведення опору в умовах міст під час Другої світової війни і війни в Чечні, чия столиця була місцем запеклих боїв протягом трьох місяців. Суть у тому, що аби спроби вторгнення стали успішними в політичному сенсі, необхідно захопити найбільші міста. Якщо великі міста, такі як Харків чи Київ, почнуть чинити опір і бойових дій у міських умовах не уникнути, конфлікт затягнеться і спричинить величезні втрати. І головне полягає в тому (і саме через це час початку кризи має величезне значення), що Росія поки не готова піти на такий крок. Оскільки він потягне за собою серйозні людські втрати і величезні фінансові витрати. На такий крок потрібно буде витратити багато часу, і зрештою він викличе лише посилення тиску з боку міжнародної спільноти.

Відповідно, я вважаю, що ми повинні дати зрозуміти українцям, що якщо вони повні рішучості і чинитимуть опір, як вони це роблять (хоча і не дуже ефективно), ми надамо їм протитанкові гармати, ручні протитанкові гармати, ручні ракети – тобто зброю, яку можна використовувати в умовах ведення бою у місті. Мова не йде про те, щоб озброювати українців для нападу на Росію. Неможливо напасти на таку країну, як Росія, маючи лише оборонну зброю. Але якщо у вас є оборонна зброя і доступ до неї, якщо ви знаєте, що вона ваша, ви з більшою ймовірністю погодитесь на опір. Таким чином, це починає діяти як засіб стримування, дозволяючи також проводити ефективніші операції з припинення насильства на кордоні між Україною і Росією, що спонсоруються певними особистостями. З моєї точки зору, це в будь-якому випадку допоможе знизити ризик і уникнути спокуси вирішити цю кризу за допомогою зброї. З боку Росії, враховуючи ейфорію довкола успішної операції в Криму, яка виявилася стрімкою і вирішальною й котра не зустріла жодного спротиву, спокуса повторити цей успіх може виявитися доволі привабливою для лідера, який відчайдушно прагне здобувати масштабні перемоги. Проте в той самий час ми повинні брати участь у пошуках, спрямованих на досягнення компромісного рішення. Особливо тоді, коли росіянам і пану Путіну стане зрозуміло, що повна дестабілізація України і її силове захоплення є серйозною загрозою та можуть виявитись недосяжними мріями. Тож стримування агресора має супроводжуватись спробами вступити в діалог. Якою має бути формула для можливого компромісу? Думаю, вона досить проста: Україна має продовжувати рух, публічно схвалений переважною більшістю українців, у напрямку до членства в Євросоюзі. Але це довготривалий процес. Турки, наприклад, чекають вступу до Євросоюзу вже 60 років. Іншими словами, на це потрібен час. Тож ніщо не становить собою безпосередню загрозу для Росії, а негативні наслідки не є надто руйнівними.

Має бути зрозуміло й те, що Україна не стане членом НАТО. Я думаю, це дуже важливо з цілого ряду політичних причин. Якщо ви подивитесь на карту, то зрозумієте, що це важливо для Росії з психологічної та стратегічної точок зору. Тому Україна не буде членом НАТО. Але з тієї ж причини Росія повинна зрозуміти, що Україна не буде членом якогось міфічного Євразійського союзу, сформованого на основі цієї нової доктрини про особливе положення Росії у світі, що його намагається просувати президент Путін. Україна не буде членом Євразійського союзу, але вона може мати окрему торговельну угоду з Росією, зокрема, зважаючи на той факт, що певні форми обміну і торгівлі є взаємовигідними. Як, наприклад, поставки сільськогосподарської продукції з України в Росію. Промислові товари, що наразі необхідні Росії, також виробляються в Україні. Небагато людей розуміють, що деякі з новітніх російських ракет, більша частина двигунів літаків російської цивільної авіації і навіть частина ракет, що використовують США, виробляються в Україні. Це вигідне і успішне промислове підприємництво. І його необхідно підтримувати шляхом укладення окремих угод між Росією і Україною. Я вважаю, що з часом це може стати по-справжньому привабливою справою. І цей аспект повинен бути озвучений у контексті відкритих, а не прихованих спроб переконати росіян у тому, що будь-яке застосування сили буде мати негативні і довгострокові наслідки для самої Росії, що не пов'язані із загрозою безпеці, але маючи на увазі підвищення витрат на відстоювання свого авторитету за рахунок незалежності України. На мій погляд, у цьому контексті НАТО також повинно діяти рішучіше в питанні захисту безпеки тих членів НАТО, які межують з Росією і де проживають великі російські спільноти, чия чисельність становить близько 25% від усього населення. Зокрема, я говорю про Латвію і Естонію. Америка підтвердила свою військову присутність там. Я вважаю, що було б багато краще, якби провідні європейські держави, такі як Німеччина, Франція та Великобританія, теж розмістили невелику кількість своїх військовослужбовців у цих країнах. Щоб на регулярній основі там знаходилась не лише Америка. Це стало б доказом того, що члени НАТО тримаються разом. У міжнародній політиці символізм має таке ж важливе значення, як і рішучість, і часто він може запобігти радикальнішому втручанням.

Враховуючи наслідки масштабного розширення НАТО (за останні кілька десятиліть кількість членів збільшилась до 28), було б правильно в світлі останніх подій поглянути на структуру цього альянсу по-новому. Зокрема, йдеться про перегляд історичного парадоксу, внесеного в найважливішу частину статуту – Статтю 5. У Статті 5, що стосується процедури військової відповіді на агресію, спрямовану проти всього блоку або окремих його членів. Ви, безсумнівно, пам'ятаєте, що стаття 5 містить положення про те, що рішення щодо участі в конфліктах повинні прийматися одноголосно. Іншими словами, це означає, що у будь-якої країни є право вето. Саме США наполягли на включенні цієї умови до статуту НАТО. Уряд США наполіг на цьому, аби отримати підтримку прихильників ізоляціонізму в американському Конгресі. Вони побоювалися, що альянс такого роду порушить американську традицію невтручання в конфлікти на території іноземних держав. На жаль, сьогодні, з урахуванням того, що до складу НАТО входять 28 держав, з різним ступенем прихильності до виконання умов безпеки, ситуація виявилася зворотною. Саме нові члени НАТО за певних обставин починають посилатися на Статтю 5. Одностороннє вето не дає гарантій того, що НАТО не стане застосовувати військову силу, тому що, я переконаний, якщо таке станеться після довгих дебатів, сильного обурення і взаємних погроз, ця держава буде змушена або погодитися зі спільним рішенням, або вийти зі складу альянсу.

Одним з можливих варіантів вирішення цієї проблеми може бути прийняття умови про те, що країни, які систематично не виконують зобов'язання, передбачені статутом НАТО, не зможуть мати права вето. Так, деякі члени НАТО не виконують свої

зобов'язання, а отже, їх членство в НАТО фактично є «безбілетним проїздом». Чому член альянсу, котрий систематично не виконує свої зобов'язання, повинен зберігати за собою право на накладання вето, котре заважатиме іншим членам НАТО колективно оборонятись? Це аномалія і потенційне джерело проблем та плутанини. Оскільки ця криза поступово наближається до вирішення, я сподіваюсь, що НАТО перегляне структуру свого статуту і ще раз обговорить питання вступу нових членів до альянсу. З цього випливає, що країна, в безпеці якої зацікавлене НАТО, не зобов'язана ставати членом альянсу. Тобто НАТО може брати участь в її територіальній обороні, при цьому не приймаючи її до своїх лав. Нині відбуваються діалоги на тему нових членів Євросоюзу. І можливо, деякі з них прагнутимуть до членства в НАТО, адже за останні декілька років деяким країнам все ж вдалось вступити до альянсу, навіть незважаючи на те, що вони територіально віддалені від лінії можливих конфліктів на кордонах між Сходом та Заходом. І тому, я вважаю, що додаткове обговорення цього питання зможе бути корисним, здатне підвищити авторитетність НАТО, а також вплинути на тих членів, котрі хочуть брати активну участь, аби ті прикладали більше зусиль для виконання своїх зобов'язань.

Нарешті, заглядаючи далеко в майбутнє, я думаю, що так чи інакше, за умови досягнення компромісу або за його відсутності, Крим стане важким економічним тягарем для Росії. Немає жодних причин стверджувати, що той різновид економічної діяльності, який достатньо успішно розвивався на кримському півострові, – місці відпочинку туристів, прибуття міжнародних лайнерів та туристів з-за кордону, торгівлі сувенірною продукцією, – буде збережений. Оскільки міжнародна спільнота формально не визнала приєднання Криму до Росії, розробка підводних ресурсів на території Криму стане неможливою для міжнародних компаній, тому що вони опиняться об'єктами позовів різноманітних зацікавлених у власній вигоді сторін. Коротше кажучи, Росія повинна буде витратити величезні суми коштів на економічний розвиток Криму. З моменту приєднання Криму до Росії ціни на товари зросли втричі. Ця ситуація накладає додаткові зобов'язання на Росію, яка й без того перебуває у відносно складному економічному становищі.

Окрім того, існує ще один аспект, який буде мати потенційно велике значення в процесі розвитку України: своїми діями Росія налаштувала проти себе близько 40 мільйонів осіб. На відміну від інших слов'янських народів, у минулому українці ніколи не ставились вороже до Росії. Ворожнеча українців по відношенню до Росії – це нове явище, але з кожним днем воно стає інтенсивнішим. Таким чином, у цьому сенсі незабаром Україна стане не лише серйозною проблемою для Росії, а й загрожуватиме остаточній втраті величезної кількості території, що стане найбільшою територіальною втратою в історії імперської експансії Росії. А це в свою чергу може зруйнувати нові міфологічні вчення про місце й роль Росії у світі, з якої я почав свою доповідь. Та все ж реальність може спростувати цей міф. Саме тому я дуже сподіваюсь, що російський середній клас, котрий стоїть на шляху еволюції, зрозуміє, що ті міфологічні вчення, котрі нав'язує Путін і які сприймає значна частина менш освічених і шовіністично налаштованих росіян – це дорога в нікуди, що справжнє призначення Росії полягає в тому, щоб стати могутньою європейською державою. І вони згадуватимуть про це кожного разу, коли будуть дивитись на схід і питати себе: яке значення має Китай для майбутнього Росії?

Дякую за увагу.

Редагування та переклад тексту – Сабова Марія.